

MAXSUS MATNLARNI TARJIMA QILISH STRATEGIYALARI

Mansurova Sevinch Shuhrat qizi

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Tarjima nazariyasi va amaliyoti
(ingliz tili) 1-bosqich talabasi*

Ilmiy rahbar:

Abdullayeva Shohida Norqulovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada asosiy e'tibor maxsus matnlarni tarjima qilish, ushbu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchilik va muammoli vaziyatlar hamda ushbu vaziyatda tarjimon uchun qo'l keladigan asosiy tarjima strategiyalari haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari tarjimashunoslik sohasiga yetarlicha hissa qo'shgan olimlar va ularning strategiyalar haqida qarashlari aks ettirilgan. Masus matnlarni tarjima strategiyalari ma'lum guruhlariga bo'linib tasniflangan.*

Kalit so'zlar: *Maxsus matn, tarjima, tarjima strategiyalari, nazariy tadqiqotlar, tarjima muammolari.*

Annotatsiya: *This article focuses on the translation of special texts, the difficulties and problematic situations that arise in this process and the main translation strategies available to the translator in this situation. In addition, scholars who have contributed significantly to the field of translation studies and their views on strategies are reflected. Translation of special texts divided into certain classified strategies.*

Key words: *special text, translation, translation strategies, theoretical studies, translation problems.*

Hozirgi kunda global muloqot bilan ajralib turadigan dunyoda tillar o'rtasida axborot almashishda tarjima asosiy rol o'ynaydi. Ma'noni bir tildan boshqa tilga yetkazishning tabiiy va professional davomiyligi bo'yicha harakat qilish uchun tarjimon tarjima strategiyalari deb ataladigan ba'zi ko'nikmalarni o'rganishi kerak. Tarjimonning tarjima jarayonida duch keladigan muammolarni hal qilish vositalariga strategiyalar deyiladi. Turli olimlar tarjima aktining jihatlariga turlicha qarashgan, shuning uchun ular strategiyaning har xil turlarini belgilaydilar va tavsiflaydilar. Lorsch (1991) ta'kidlaganidek, tarjima strategiyasi tushunchasi tarjima nazariyasida kamdan-kam uchraydi va aniq ta'riflanmagan. Lorschning fikriga ko'ra, tarjima strategiyasi "individ duch keladigan muammoni ya'ni matn segmentini bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishning ongli jarayonidir. (Lorsch, 1991). Vinay va Darbelnet tarjima qilishning faqat ikkita usulini eslatib o'tadi: to'g'ridan-to'g'ri yoki so'zma-so'z tarjima va o'zgartirilgan tarjima. Hejvovski (1992) asosiy tarjima strategiyalariga yuzaki strategiya, vaziyat ramkasini tanlash strategiyasi, ssenariy strategiyasi va sxema strategiyasini kiritadi. Hejvovski (1992) ga ko'ra, yuzaki strategiya (sintagmatik deb ataladi) ikki tilning mos keladigan sirt tuzilmalarini

avtomatik bilishga asoslangan. Bu strategiya odamga o'zi to'liq tushunmagan matnlarni yoki parchalarni tarjima qilish imkonini beradi. Ssenariy strategiyasi hodisalar yoki harakatlarning odatiy ketma-ketligini bilishga asoslanadi. Uni qo'llash odatda ikkala madaniyatning haqiqatlari haqida ma'lum bilimlarni talab qiladi. Bu strategiyasi tarjimada ko'proq moslashuvchanlikni ta'minlaydi va muhim o'zgarishlarga imkon beradi.

Qahramonlik dostonlarida xalqning o'ziga xos madaniyati haqida muhim ma'lumotlar saqlanadi, shuning uchun madaniyatga xos so'zlarni tarjima qilish alohida muammo hisoblanadi. Tarjimon madaniyatga xos lug'at tarjimasining barcha tafsilotlarini mukammal bilishi, tilning tuzilishi, uslubi, va etnik madaniyatdan xabardor bo'lish kerak. Ushbu muammolarni tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan tarjimaning muayyan strategiyalari ya'ni transliteratsiya, transkripsiya, tavsifiy tarjima, leksik-semantik almashtirish (konkretlashtirish, umumlashtirish, va modulyatsiya), tarjima sharhi, funktsional almashtirish, tushurib yuborish singari texnikalar orqali tarjima qilish imkoni mavjud. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes <http://www.conferenceseries.info> 191 International Scientific Conference, December 18-19, 2021 Iboralar ham eng qiyin tarjimalardan biri sanaladi. Nyumark (1988:104) fikriga ko'ra iboralarni tarjima qilish qiyin, chunki idiomalarning umumiy ma'nosi uning tarkibidagi so'zlarning ma'nolaridan farq qiladi. Yuqoridagi qiyinchiliklarni hal qilish uchun tarjimon quyidagi usullarni qo'llashi mumkin:

1. idiomani aynan o'xshash ekvivalenti orqali tarjimada ifodalashi;
2. idiomani bir xil bo'lmagan ya'ni xuddi shu ma'noni bildiradigan boshqa so'zlar yordamida tarjima qilish;
3. so'zma-so'z tarjimini taqdim etish. Madaniy jihatdan bog'langan iboralarni tarjima qilishda tarjimonlar bir nechta strategiyadan foydalanishlari mumkin.

Madaniy jihatdan bog'langan iboralarni tarjima qilishda tarjimon birinchi navbatda hech qanday ortiqcha ma'lumotsiz faqat so'zma-so'z ekvivalentlarini taqdim etishi mumkin. Ikkinchi usul so'zma-so'z tarjima qilib ba'zi qo'shimcha ma'lumotlarni taqdim etish usulidir. Uchinchi texnika so'z ma'nosiga mos keladigan so'z bilan almashtirish orqali. To'rtinchi usul ushbu so'zlarni tushurib qoldirish orqali. Ba'zi hollarda ma'noni yetkazish uchun bir nechta strategiyalarning kombinatsiyasi kerak bo'ladi chunki ko'p hollarda ijtimoiy muhit to'g'ridan-to'g'ri aytganda tarjima emas, balki moslashtirish, tushuntirish yoki izohlashni talab qiladi (Sanchez 2007: 129). Bundan tashqari sintaktik strategiyalar (So'zma-so'z tarjima, Transpozitsiya, Birlik o'zgarishi (masalan, so'z > ibora), Strukturaviy o'zgarish, Ritorik sxemani o'zgartirish (alliteratsiya ...)); semantik strategiyalar (Sinonimdan foydalanish, Antonimdan foydalanish, Giperonimdan foydalanish, Giperonimdan foydalanish, Modulyatsiya (masalan, konkret > abstrakt)) dan ham foydalanish mumkin.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, maxsus matnlarni tarjima qilishda tarjimaning o'zgartirish usullari qo'llanilishini nazarda tutuvchi semantik (kommunikativ) usuldan foydalanish kerak degan xulosaga kelish mumkin. Murakkab atamalar maxsus

matnlarda yana bir xususiyat hisoblanadi. Alohida so'zlar tarjimada hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi, lekin ularning birikmasi tarjimonni chalkashtirib yuborishi mumkin. Masalan, database engine – ma'lumotlar bazasi tizimi; computer-aided design – avtomatlashtirilgan loyihalash. Mutaxassisga bu so'zlarni tarjima qilish uchun turli ilmiy sohalarning lug'ati kerak bo'ladi va albatta ko'p yillik tajriba. Bundan tashqari, tarjimon ekvivalent bo'lmagan lug'at yoki o'xshashi bo'lmagan atamalarni tarjima qilishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shuning uchun tarjimon transkripsiya yoki transliteratsiya kabi usullarga murojaat qilishi yoki atamani tushuntirishi kerak.

V. N. Komissarov shunday deb hisoblaydi:

“Bir tomondan, transformatsion o'zgarishlarni asliyatni adekvat tushunish va tarjimaning yakuniy variantini tanlashni ta'minlash vositasi sifatida ko'rish mumkin. Boshqa tomondan, tarjima jarayonining o'zini (tillararo) transformatsiyaning maxsus turi sifatida ko'rsatish mumkin: asl sintaktik tuzilmalarni ma'lum o'tish qoidalariga muvofiq tarjima tuzilmalariga aylantirish. Shu tarzda tarjima usullarining butun majmuasini tarjima konvertatsiyalari majmuasi sifatida aniqlash va tavsiflash mumkin.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, maxsus matnlarda ko'pincha transkripsiya, transliteratsiya va konkretlashtirish usullari mavjud. Buning sababi, matnning katta terminologik boylikka egaligi, bu ilmiy uslubning ham, ilmiy-ommabop subtilning ham o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.

Ilmiy-texnik adabiyotlarning matnning maxsus atamalar bilan to'yinganligi, shuningdek, realiya, klişhe, mantiqiy va grammatik leksik konstruktsiyalar va qisqartmalar mavjudligi uning leksik belgilaridir.

Maxsus matnlarda firmalar, korxonalar nomlari, asbob-uskunalar markalarini uchratish odatiy holdir. Realia, qoida tariqasida, tarjima qilinmaydi, lekin tarjima matnida asl imloda yoki transliteratsiyada, iloji bo'lsa, qisqartirishlarsiz beriladi mamlakat nomi agar oldingi tavsifdan aniq bo'lmasa qavsda ko'rsatiladi.

Geografik nomlar va taniqli xos nomlar o'zbekcha transkripsiyada beriladi.

Tarjima tilida klishe so'zlarning ekvivalenti bo'lmasa, erkin tarjima qilish usuliga o'tiladi. Erkin tarjimaning ikki turi mavjud: kalkalash va tasviriy tarjima. Klakalash- bu so'zma so'z tarjima bo'lib, tarjimada asliyat tilning semantikasi va stilistikasi saqlanib qolinadi. Tasviriy tarjimada tarjimon tushunchani tasvirlash yo'li bilan ochib beradi. Masalan, (gazetadagi) prominent place, front page- terminologik tarjima va diskriptiv tarjima qilish mumkin: ko'rinarli qilib joylash.

The grout is a mixture of cement and water with a thinning agent that allows it to penetrate and fill fine cracks a hundredth of an inch wide. Foydalanilayotgan yelim sement va suvning suyultiruvchi vosita bilan aralashmasi hisoblanadi.

U to'g'on yuzasidagi mayda yoriqlar ichiga kirib, to'ldirishga yordam beradi. Bu gapda omission (tushib qoldirish) tarjima usulidan foydalanilgan. Hundredth of an inch wide so'z birikmasi so'zma so'z tarjima qilganda gap uzayib ketishi, shu sabab gap ma'nosiga tas'iri katta emasligini hisobga olgan holda tushirib qoldirilgan. Tahlil

qilinayotgan matnning leksik xususiyatlariga maxsus terminologiya, xos nomlar (antroponimlar, toponimlar, faktonimlar), xalqaro va psevd-xalqaro lug'at kiradi. Ularning yetarli darajada o'quvchiga tushunarli uzatilishi uchun tarjimon har bir gapni sinchiklab tahlil qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alekseeva, I. S. Vvedenie v perevodovedenie / I. S. Alekseeva. – SPb: Akademiya, 2004. – 352s.
2. Matasov Roman Aleksandrovich Kino/videomateriallar tarjimasini lingvokulturologik va didaktik jihatlar, Moskva 2009
3. Borisova L.I. Inglizcha-ruscha ilmiy-texnik tarjimaning leksik xususiyatlari: darslik. nafaqa L.I. Borisov. - M.: MPU, 2001. - 208 b.
4. Vinogradov B. S. Tarjimashunoslikka kirish. - M.: Jamiyat instituti nashriyoti. muhitlar, RAO ta'limi, 2001. - 224 b.
5. Kazakova T. A. Tarjimaning amaliy asoslari. - Sankt-Peterburg: "Soyuz" nashriyoti, 2001. - 273 b.
5. Юнусов, М. М., Бахромова, Б. Х., & Мирзошарипова, М. Ш. (2022). ФАРФОНА ВОДИЙСИ ЧЎЛ, ТОҒ, АДирЛИКЛАРИДАГИ БИОТОПЛАРДА УЧРОВЧИ ЎРГИМЧАКЛАР РЎЙХАТИ ВА УЛАРНИНГ СИСТЕМАТИК ТАҲЛИЛИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(6), 223-229.
6. Мирзошарипова, М., & Ахмаджонова, С. Ш. (2022). ЎРГИМЧАККАНАНИНГ БИОЭКОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. О'ЗБЕКISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(13), 707-711.
7. Mirzosharipova, M. S. (2023). TUYAQUSHLARNING KASALLIKLARI VA TUYAQUSHCHILIK SIRLARI. Solution of social problems in management and economy, 2(6), 70-73.
8. Ма, М. (2022). TUYAQUSHLARNING BIOEKOLOGIK XUSUSIYATLARINI O'ZIGA XOSLIGI. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(24), 317-323.